

Mısır ve Etiyopya arasında Rönesans barajı krizi

Etiyopya'nın inşasını tamamlamaya yaklaştığı, Afrika'nın en büyük hidroelektrik santrallerinden biri olacak Rönesans barajı, Mısır ile Etiyopya arasındaki krizi derinleştiriyor.

Prof. Dr. Ayşegül Kibaroglu | 16.04.2018

İSTANBUL - AYŞEGÜL KİBAROĞLU

Nehirler, göller ve yeraltı suları gibi sınır aşan tatlı su kaynaklarının işbirliği içinde yönetimi ve kullanımı, günümüzde uluslararası politikanın çetrefilli alanlarından birine dönüştü. On bir kıyıdaş ülkenin topraklarından akan, dünyanın en uzun nehirlerinden biri olan Nil nehrinin yönetimi, çoğu zaman zorluklar ve çatışma potansiyeli taşımıştır.

Birçok uzmana göre, Etiyopya'nın inşasını tamamlamaya yaklaştığı, Afrika'nın en büyük hidroelektrik santrallerinden biri olacak Büyük Etiyopya Rönesans barajı (yeni adıyla Rönesans barajı) Nil havzasında yeni bir dönemin başlamasına sebep oluyor. Baraj, bir yandan yeni belirsizlikler, riskler ve tehditler getirirken öte yandan bölgedeki işbirlikleri için yeni fırsatlar sunuyor. Ancak şu soruların cevabını bulmak da Nil üzerindeki dengeleri anlamak açısından önemli: Nil havzası su politikasında 19. yüzyılın sonunda kurulan statüko hangi öğelerden oluşuyordu? Bu statükonun değişimi nasıl ve ne zaman başladı? Rönesans barajının oluşturduğu riskler ve fırsatlar nelerdir?

Rönesans barajının ilanı

19. yüzyılın son çeyreğinde, büyük güçlerin Afrika'daki sömürge rekabetinde Mısır, İngiltere'nin girişimleriyle, Nil havzasındaki başat konumunu askeri, siyasi, ekonomik ve hukuki boyutlarda (İtalya ve İngiltere arasında yapılan bir dizi koloni anlaşmalarıyla) tesis etti. Önce 1929 yılında, Mısır ve Sudan arasında imzalanan anlaşmayla, daha sonra 1959 yılında imzalanan ve 1929 anlaşmasının yerine geçen "Nil Sularının Tam Kullanımı" anlaşmasıyla, yukarı-kıyı ülkeleri dışarda bırakılarak, nehir yüzde 75 ve yüzde 25 oranlarıyla Mısır ve Sudan arasında paylaşıldı. [1] 1959 anlaşması, yukarı-kıyı ülkeleri tarafından imzalandığı tarihten bu yana reddedilmiş ve yukarı-kıyı ve aşağı-kıyı ülkeleri arasında günümüze kadar süren gerginliklerin başlıca nedeni olmaya devam etmiştir.

Öte yandan, Etiyopya hükümeti 2011 yılında Mavi Nil üzerinde büyük güçte hidroelektrik enerji üretme kapasitesine sahip dev bir barajın inşasına başladığını ilan etti. Bunun akabinde, Mısır yönetiminde, Nil nehri sularının neredeyse tamamını kullanması üzerine kurulan statükoyu tehdit eden bu barajın meydana getireceği değişikliklerle ilgili endişeler baş gösterdi. Başlangıçta sert siyasi söylemler ve tehditler üzerinden yürüyen ilişkiler, aynı yılın Haziran ayında Mısır ve Etiyopya dışişleri bakanlarının barajın yapımıyla ilgili görüşmelere başlamasıyla çok sayıda ikili toplantılardan oluşan bir danışma sürecine dönüştü. [2]

Sürdürülebilir su yönetimi: Nil havzası girişimi

Öte yandan, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle beraber Nil havzası kıyıdaş ülkeleri, bölgede çatışan çıkarları uzlaştıracak, havza temelinde sosyoekonomik kalkınmayı amaçlayan, sürdürülebilir su yönetimini sağlayabilecek yeni işbirliği girişimlerinde bulundular. Bunlardan en öne çıkanı, 1999 yılında kurulan, tüm kıyıdaşların katıldığı, kurumsal yapısı tamamlanmış enerji, tarım ve altyapı alanlarında alt havza uygulama projelerini içeren "Nil Havzası Girişimi"dir. [3] Nil Havzası Girişimi'nin nihai hedefi, tüm kıyıdaşları içeren, havza bazında adil, sürdürülebilir su paylaşımını sağlayabilecek yasal bir su antlaşmasının yapılmasıydı.

Ancak Mısır, 1959 anlaşmasının sağladığı avantajlı statükoyu yeni bir anlaşmayla değiştirmemek istediği için, Nil havzası kapsamında sürdürülen müzakerelerde hep en dirençli olan taraf oldu. Mısır'ın yeni bir anlaşmaya yanaşmaması nedeniyle, Nil havzasının altı yukarı-kıyı ülkesi "İşbirliği Çerçeve Anlaşması" başlıklı yeni bir anlaşmayı 2010 yılında imzaladılar. [4] 1959 anlaşması gibi yüzdelere üzerinden kullanım kotaları belirlemeyen bu anlaşma, genel olarak Nil sularının uzun dönemli sürdürülebilir yönetimi ve geliştirilmesi için temel ilkeleri ve kıyıdaşlar arasında temel haklar ve yükümlülüklerin neler olabileceğiyle ilgili konuları içeriyordu. Ancak bu anlaşma da tıpkı 1959 anlaşması gibi birleştirici değil ayrıştırıcı oldu: Başat güç olan Mısır'ı ve bir diğer önemli paydaş olan aşağı-kıyı ülkesi Sudan'ı dışarıda bıraktı.

Rönesans barajı: Uzlaşmazlık mı, hidroelektrik enerji kaynağı mı?

Peki, bu şartlar altında, Rönesans barajı bir başka uzlaşmazlık kaynağı mı, yoksa 487 milyonluk nüfusuyla Afrika kıtası nüfusunun yüzde 40'ını barındıran kıyıdaş ülkelerin Nil havzası sularından sağlayacakları hidroelektrik enerji üretimi ve ihracatı sayesinde yoksulluktan ve geri kalmışlıktan kurtulmaları için bir araç mı olacak?

Etiyopya'nın Sudan sınırına yakın Mavi Nil üzerinde inşa ettiği Rönesans barajı, 155 metre yükseklik, 1800 metre uzunluk, 74 milyar metreküp su tutma ve 6000 megavattan fazla hidroelektrik enerji üretme kapasitesiyle Afrika'nın en büyük barajı unvanına şimdiden sahip oldu. Çok büyük bir alanı kaplayacak olan ve Nil'in yıllık akışının neredeyse tamamını tutabilecek kapasiteye sahip olan bu barajın olumlu ya da olumsuz önemli hidrolojik, çevresel ve sosyoekonomik etkileri olacak.

Barajdan doğrudan etkilenecek üç kıyıdaş ülke (Mısır, Sudan ve Etiyopya) 2011 yılından itibaren danışma toplantılarına başlamıştı. 2012 yılında barajın faydalarını ve olumsuz etkilerini değerlendirmek üzere bir uluslararası uzmanlar panelinin kurulmasını da sağladılar. Bu panelin tavsiyeleri üzerine, üç ülke bilimsel çalışmalara ve uzmanlık çalışmalarına destek vererek, barajın etkilerinin neler olabileceğini verilerle ortaya koymayı ve barajın doldurulması ve işletilmesi için gereken kılavuzların hazırlanmasını içeren İlkeler Deklarasyonu’nu 2015 yılında imzaladılar. İlkeler Deklarasyonu, aşağı-kıyı ülkelerine (Mısır ve Sudan) barajın ürettiği elektrik ihracatında öncelik verilmesini, barajın dolumu sırasında aşağı-kıyı ülkelerinin çıkarlarının korunmasını, zararların tazminini ve uzlaşmazlıkların çözümü için ortak bir yapı kurulmasını içeriyor.

Ancak tüm bu gelişmelere rağmen belirsizlikler, tehditler ve riskler sürüyor. Mısır bir yandan bu girişimler çerçevesinde, sömürge döneminden bu yana sürdürdüğü statükocu politikasından uzaklaşıyor gibi görünse de, Deklarasyon 1959 anlaşmasıyla tesis edilen “eski Nil rejimini” ne açıkça reddediyor ne de onaylıyor. Etiyopya, barajın ülkesini sosyekonomik kalkınma anlamında dönüştüreceğini, sadece üçte biri elektriğe ulaşabilen nüfusunu elektriğe kavuşturacağını, ülkesini Doğu Afrika’nın en önemli elektrik ihracatçısı konumuna getireceğini, böylelikle ülkede yaşam standartlarını yükselteceğini, kuraklık ve açlıkla dolu geçmişini geride bırakacağını iddia ediyor. [5] Öte yandan, Rönesans barajının tek taraflı bir proje olarak gerçekleştiriliyor olması, aşağı-kıyı ülkelerinin su kullanımlarına yönelik etkileriyle ilgili endişelerin çözülmemiş olması, barajın sağlayacağı faydaların paylaşımıyla ilgili somut sonuçların neler olacağı konusunda belirsizlikler ve riskler oluşturuyor.

Uluslararası uzmanlar panelinin yürüttüğü çalışmalar, ikili görüşmeler ve İlkeler Deklarasyonu özellikle Mısır ve Etiyopya arasındaki gerginliklerin azaltılmasına olumlu katkılarda bulunsa da, barajın inşası, doldurulmasıyla ilgili zamanlama ve yöntem ve barajın işletme yöntemleriyle ilgili, taraflar arasında henüz somut bir uzlaşmaya varılabilmiş değil. Nil havzasında sınır-aşan su politikasında, eski rejimin yerini “yeni ve adil bir yasal düzen”in alabilmesi, barajın faydalarının paylaşımının sağlanabilmesi ve bölgesel sosyoekonomik entegrasyona ulaşılabilmesi için, barajla ilgili karar verme mekanizmaları açık, şeffaf ve katılımcı olmalı. [6] Karar verme mekanizmalarında, kıyıdaş ülkelerin resmi temsilcileri yanında, Nil Havzası İşbirliği Girişimi’nin temsilcileri, bilim insanları, sivil toplum kuruluşları ve yurttaşlar da yer almalı ve eşit söz hakkına sahip olmalıdırlar. Baraj ancak böylelikle bölgeye “Rönesans” getirebilir.

[MEF Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesi olan Prof. Dr. Ayşegül Kibaroglu Fırat-Dicle havzası su politikaları, uluslararası su hukuku ve çevre politikaları hakkında yayımlanmış birçok eserin yazarıdır]

[1] J. Waterbury, 1987, “Legal and institutional arrangements for managing water resources in the Nile Basin” International Journal of Water Resources Development, 3 (2) 92-104.

[2] L. Raus, 2013, “Resolving the Egypt-Ethiopia Nile Dispute: Actions for Moving Forward” Egypt Oil and Gas Newspaper, Issue 80.

[3] <http://www.nilebasin.org/>

[4] Etiyopya, Ruanda, Tanzania, Uganda, Kenya ve Burundi <http://nilebasin.org/index.php/81-nbi/73-cooperative-framework-agreement>

[5] C. MacDiarmid, 2015 “Hydro-diplomacy on the Nile” <http://www.aljazeera.com/news/2015/03/hydro-diplomacy-nile-150309092540029.html>

[6] Z. Yihdego, A. Rieu-Clarke, A. Elisa Cascão (eds.), The Grand Ethiopian Renaissance Dam and the Nile Basin Implications for Transboundary Water Cooperation, London: Routledge, 2018